

# HANDBOK FÖR ATT FÖREBYGGA OCH INGRIPA I SEXUELLA TRAKASSERIER I SKOLOR OCH LÄROANSTALTER

Kristiina Laitinen  
Matti Lahtinen  
Sanna Haanpää  
Jouni Järvinen  
Pamela Granskog  
Sari Turunen-Zwinger



© Utbildningsstyrelsen

Guider och handböcker 2020:4b

ISBN 978-952-13-6717-5 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (pdf)

Ombrytning: Grano Oy

[www.utbildningsstyrelsen.fi](http://www.utbildningsstyrelsen.fi)

# INNEHÅLL

<b>INLEDNING</b> . . . . .	<b>5</b>
<b>1. SEXUELLA TRAKASSERIER SOM FENOMEN</b> . . . . .	<b>6</b>
1.1 Vad är sexuella trakasserier? . . . . .	6
1.2 Hur ofta förekommer sexuella trakasserier? . . . . .	6
<b>2. LAGSTIFTNINGEN KRÄVER ATT MAN FÖRBYGGER OCH INGRIPER I SEXUELLA TRAKASSERIER</b> . . . . .	<b>8</b>
2.1 Rätt till en trygg studiemiljö. . . . .	8
2.2 Läroanstalten ska ha en plan för att skydda de studerande mot våld, mobbning och trakasserier . . . . .	9
2.3 Läroanstaltens likabehandlingsplan och jämställdhetsplan. . . . .	11
2.4 Läroanstalten ska följa upp och främja säkerheten och välbefinnandet . . . . .	12
2.5 Arbetsplatsen ska vara en trygg studiemiljö . . . . .	13
<b>3. FÖREBYGGANDE AV SEXUELLA TRAKASSERIER I LÄROPLANERNA OCH LÄROANSTALTERNAS VERKSAMHET</b> . . . . .	<b>14</b>
3.1 Värdegrunden och verksamhetskulturen utgör grunden för verksamheten . . . . .	14
3.2 Mångsidig kompetens, läroämnena och de gemensamma examensdelarna ger kunskaper och färdigheter . . . . .	15
<b>4. ANVISNINGAR TILL LÄROANSTALTENS PERSONAL, STUDERANDE OCH VÅRDNADSHAVARE</b> . . . . .	<b>18</b>
4.1 Anvisningar till utbildningsanordnarna . . . . .	19
4.2 Anvisningar till rektorerna . . . . .	20
4.3 Anvisningar till lärarna . . . . .	21
4.4 Anvisningar till läroanstaltens studerandevårdsgrupp. . . . .	22
4.5 Anvisningar till personalen inom studerandevården . . . . .	23
4.6 Anvisningar till de studerande . . . . .	23
4.7 Anvisningar till vårdnadshavarna. . . . .	25
<b>MATERIALLÄNKAR</b> . . . . .	<b>26</b>



# INLEDNING

Enligt grundlagen har alla rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet. Sexuella trakasserier strider mot denna grundläggande rättighet. De kan ha många negativa konsekvenser för barns och ungas utveckling. Sexuella trakasserier förekommer inom samhällets olika delområden, också i skolorna. De måste förebyggas och man ska alltid ingripa i trakasserier när de upptäcks.

Det har visat sig att det finns ett behov av närmare anvisningar för hur skolorna och läroanstalterna kan förebygga och ingripa i sexuella trakasserier. Enligt en datainsamling om hälsofrämjande aktivitet (TEA) år 2019 hade 7 procent av skolorna inom den grundläggande utbildningen inte gemensamma rutiner för att identifiera eller ingripa i sexuella trakasserier. År 2018 saknades gemensamma rutiner vid 10 procent av gymnasierna och vid 5 procent av läroanstalternas verksamhetsställen inom yrkesutbildningen.<sup>1</sup>

Denna handbok är i första hand avsedd som stöd för skolor inom den grundläggande utbildningen och läroanstalter på andra stadiet. Anvisningarna i handboken kan också tillämpas bredare, men barnens och de ungas ålder och behovet av handledning i olika utvecklingsstadier måste beaktas. Särskilt inom yrkesutbildningen ska man också fästa vikt vid olika lärmiljöer, till exempel lärande i arbetet, och vid särdragen i olika utbildningsområden.

I denna handbok används i regel *studerande* som ett gemensamt begrepp för elever inom den grundläggande utbildningen och studerande på andra stadiet, *läroanstalt* för skolor och läroanstalter samt *utbildningsanordnare* för anordnare av undervisning och utbildning. När sammanhanget kräver det används begreppen inom respektive undervisnings- eller utbildningsform.

Det är viktigt att alla studerande och anställda vid en läroanstalt är medvetna om sexuella trakasserier som fenomen, identifierar olika former av dem och genast ingriper i situationer som uppstår. Handboken beskriver vad som avses med sexuella trakasserier och i vilken utsträckning de enligt undersökningar och utredningar förekommer vid våra läroanstalter. Dessutom tar handboken upp vilka medel lagstiftningen, läroplanerna, undervisningen och elevvården erbjuder för att förebygga och ingripa i sexuella trakasserier. Handboken innehåller instruktioner och anvisningar för utbildningsanordnare, rektorer, lärare, personalen inom studerandevården, övriga anställda vid läroanstalter, studerande och vårdnadshavare.

Handboken behandlar relationer mellan studerande och mellan studerande och anställda vid läroanstalten. Den tar inte upp eventuella sexuella trakasserier mellan vuxna inom läroanstalten. Handboken behandlar inte heller trakasserier utanför läroanstalten.

Handboken kompletteras med en färdig PowerPoint-presentation som utarbetats som stöd för skolorna och läroanstalterna och som finns på Utbildningsstyrelsens webbplats ([www.oph.fi](http://www.oph.fi)). Den handbok (2018:4b) som tidigare publicerats i publikationsserien Guider och handböcker och därtill hörande presentationsmaterial har uppdaterats hösten 2020.

---

1 TEAviisari. Institutet för hälsa och välfärd. [www.teaviisari.fi/sv](http://www.teaviisari.fi/sv). Läst 8.3.2020.

# 1. SEXUELLA TRAKASSERIER SOM FENOMEN

## 1.1 Vad är sexuella trakasserier?

När barn och unga utsätts för sexuella trakasserier utsätts de för en sexualitet som inte är passande för deras ålder. Med sexuella trakasserier avses icke-önskvärt verbalt, icke-verbalt eller fysiskt beteende av sexuell natur. Sexuella trakasserier kränker en persons psykiska eller fysiska integritet genom att skapa en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning<sup>2</sup>. Typiskt för trakasserierna är att de upprepas, men det kan också vara fråga om en engångsföreteelse.

Sexuella trakasserier kan komma till uttryck åtminstone på följande sätt:

- sexuellt insinuerande gester eller miner
- osakligt prat som anspelar på sex eller tvetydiga skämt
- sexuellt insinuerande kommentarer eller frågor om kroppen, klädseln eller privatlivet
- osakliga sexuella innehåll, meddelanden, bilder eller videor i olika kanaler i sociala medier
- förslag eller krav på könsumgänge eller annat sexuellt umgänge.

I sexuella trakasserier ingår ofta maktmotiv och i värsta fall kan de leda till sexuellt våld och sexualbrott. Gärningar som är straffbara som sexualbrott och så kallade skyddsåldersgränser behandlas närmare i kapitel 2.1.

Uppfattningen om vad som är fysisk kontakt och vad som är acceptabelt varierar i olika kulturer och från individ till individ. Fysisk närhet är ofta ett uttryck för omtanke och omsorg och skapar en känsla av trygghet. I undervisningen i många läroämnen, till exempel gymnastik och slöjd, hör det till att läraren rör en studerande eller en studerande rör en annan studerande. Det väsentliga är att den fysiska beröringen inte har en sexuell underton och att den som är föremål för handlingen inte upplever den som pinsam, tvingande eller obehaglig. När man bedömer om kontakten är passande eller inte är det den studerandes upplevelse som avgör. Exempelvis ska läraren vara lyhörd för om eleven upplever en klapp på axeln som något positivt eller som något icke-önskvärt.<sup>3</sup>

## 1.2 Hur ofta förekommer sexuella trakasserier?<sup>4</sup>

Barn och unga möter sexuella trakasserier redan på de lägre klasserna i grundskolan. Arbetet för att förhindra sexuella trakasserier borde inledas så tidigt som möjligt, eftersom i synnerhet attityderna bildas i ett tidigt skede. Enligt enkäten Hälsa i skolan ökar erfarenheterna av sexuella trakasserier i de högre årskurserna, samtidigt som det sker en tydlig könsuppdelning. Vid övergången från grundläggande utbildning till utbildning på andra stadiet sker inga större ändringar i andelen studerande som har blivit utsatta för sexuella trakasserier. Erfarenheter av sexuellt våld är betydligt ovanligare än sexuella trakasserier.

<sup>2</sup> Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986) 7 §

<sup>3</sup> Ställningstagande av undervisningssektorns etiska råd: Hurdan fysisk kommunikation och kontakt är lämplig i skolmiljö? 2.9.2015

<sup>4</sup> Enkäten Hälsa i skolan 2019. Resultattjänst. Institutet för hälsa och välfärd. [www.thl.fi/kouluterveyskysely/tulokset](http://www.thl.fi/kouluterveyskysely/tulokset). Läst 10.2.2020.

Endast en liten del av trakasserierna som elever och studerande upplever sker enbart i skolan eller läroanstalten. Sexuella trakasserier som sker i skolan förekommer mera allmänt i de högre årskurserna i den grundläggande utbildningen än i utbildning på andra stadiet. Sexuella trakasserier förekommer minst i gymnasieutbildningen. Det framgår inte någon tydlig skillnad mellan könen i de sexuella trakasserier som sker i skolan och de riktas i lika stor mån mot pojkar som mot flickor. Långt ifrån alla studerande berättar om sina upplevelser av sexuella trakasserier eller sexuellt våld för en vuxen, vilket inverkar på möjligheten att ingripa i situationen. En del av de studerande uppger att de skulle ha behövt men inte fått hjälp i situationen av någon vuxen. I synnerhet pojkar fick inte den hjälp de skulle ha behövt.

Sexuella trakasserier, till exempel mobbning som kränker kroppen eller sexualiteten, skällsord eller kritik eller sexuella förslag eller antastande upplevs särskilt av flickor och det finns så gott som ingen skillnad i förekomsten av sexuella trakasserier i de högre årskurserna i den grundläggande utbildningen och i utbildning på andra stadiet. Största delen av sexuella trakasserier som flickor upplever sker via mobilen eller på en offentlig plats. I majoriteten av fallen är förövaren en vän eller ett annat barn eller en annan ung som offret känner.

Erfarenheter av sexuella trakasserier är avsevärt vanligare bland unga som hör till en specialgrupp, till exempel en sexuell minoritet eller könsminoritet, har invandrarbakgrund, nedsatt funktionsförmåga eller är placerade utanför hemmet. Inom denna grupp var det också vanligare att barnen hade erfarenheter av sexuellt våld. Dessutom verkar det som att en betydlig andel av de trakasserier som riktas mot dessa unga sker i läroanstalten.

De senaste resultaten som berör sexuella trakasserier i enkäten Hälsa i skolan behandlas närmare i presentationsmaterialet som bifogas till handboken.

## 2. LAGSTIFTNINGEN KRÄVER ATT MAN FÖRBYGGER OCH INGRIPER I SEXUELLA TRAKASSERIER

### 2.1 Rätt till en trygg studiemiljö

Den studerande har rätt till en trygg studiemiljö<sup>5</sup>. En trygg studiemiljö består av psykiska, sociala och fysiska faktorer.

Rätten gäller när den studerande deltar i undervisning eller annan verksamhet enligt läroplanen eller någon annan plan som utbildningsanordnaren har godkänt. Den gäller såväl i och utanför läroanstalten som vid praktisk arbetslivsorientering inom den grundläggande utbildningen och vid inläring i arbetet inom yrkesutbildningen. Läroanstalten ska ha enhetliga rutiner för undervisningen i olika studiemiljöer och för rasterna. Man har också utarbetat säkerhetsanvisningar till stöd för undervisningen i olika läroämnen (slöjd, gymnastik, huslig ekonomi och naturvetenskaper).

Om studieperioder utomlands ingår i utbildningen ska man se till att den internationella verksamheten följer enhetliga rutiner och komma överens om till exempel ansvariga personer som de studerande kan kontakta om de blir utsatta för sexuella trakasserier. De studerande ska få information om säkerhetsaspekter och anvisningar för hur de ska gå till väga redan innan de reser.

Utbildningsanordnaren är skyldig att säkerställa en trygg studiemiljö. Skyldigheten gäller inte elevens fritid eller skolresor. Inom den grundläggande utbildningen har läraren och rektorn ändå skyldighet att i fråga om trakasserier, mobbning eller våld som skett i skolan eller under skolvägen och som kommit till hans eller hennes kännedom meddela vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare för de inblandade eleverna.<sup>6</sup>

Sexuella trakasserier är förbjuden diskriminering enligt jämställdhetslagen.<sup>7</sup> De stör studie- och arbetsron och kränker individens frihet och självbestämmanderätt. Straffen för sexualbrott bestäms i strafflagen.<sup>8</sup> Den som har brutit mot diskrimineringsförbudet kan bli skyldig att betala gottgörelse till den som kränkts.<sup>9</sup>

Jämställdhetslagen förbjuder diskriminering enligt lagens diskrimineringsgrunder, till exempel på grund av ursprung, sexuell läggning, språk, religion, funktionshinder eller hälsotillstånd. Enligt jämställdhetslagen ska ett beteende som syftar till eller som leder till att en persons människovärde kränks betraktas som trakasserier, om beteendet skapar en stämning som gör att personen förnedras eller förödmjukas eller som är hotfull, fientlig eller aggressiv gentemot honom eller henne.<sup>10</sup>

5 Lag om grundläggande utbildning 29 § (1267/2013), gymnasielag (714/2018) 40 § och lag om yrkesutbildning (531/2017) 80 §

6 Lag om grundläggande utbildning 29 § (1267/2013)

7 Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986) 7 §

8 Strafflag (39/1889)

9 Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986) 11 §

10 Diskrimineringslag (1325/2014) 14 §



## När är sexuella trakasserier ett brott?

Personalen inom undervisningsväsendet och social- och hälsovården är skyldiga att trots sekretessbestämmelserna göra en anmälan till polisen, när de på grund av omständigheter som de har fått kännedom om i sin uppgift har skäl att misstänka att ett barn utsatts för<sup>11</sup>:

- sexualbrott som enligt 20 kap. i strafflagen (39/1889) ska betraktas som straffbara gärningar (till exempel våldtäkt, tvingande till sexuell handling, sexuellt utnyttjande, sexuellt antastande, sexuellt utnyttjande av barn, köp av sexuella tjänster av ung person och lockande av barn i sexuella syften) eller
- en sådan gärning som är straffbar som brott mot liv och hälsa (till exempel misshandel) enligt 21 kap. i strafflagen (39/1889) och vars föreskrivna maximistraff är fängelse i minst två år.

Om sexuella trakasserier riktar sig mot en person under 16 år eller, då den som trakasserat är i förtroende- eller auktoritetsställning till en person under 18 år (till exempel en lärare eller tränare), kan handlingen uppfylla brottsrekvisiten för sexuellt utnyttjande av barn eller försök till detta. Barnets eller den ungas ålder (så kallad skyddsåldersgräns) inverkar alltså på brottsrubriceringen för handlingen. En person under 16 år kan inte ge samtycke till någon slags sexuell handling med en vuxen.

Att skicka bildmaterial med sexuella inslag till en person under 16 år betraktas som brott som sexuellt utnyttjande av barn<sup>12</sup>. Verbala sexuella trakasserier, som riktar sig till en person över 16 år, är inte ett brott utan osakligt och dåligt beteende, som ändå kan uppfylla brottsrekvisiten för till exempel ärekränkning<sup>13</sup>. Sexuellt antastande är däremot ett brott. Det kan till exempel handla om beröring och kyssar på en persons intima områden på ett sätt som kränker hans självbestämmanderätt.<sup>14</sup> I oklara situationer lönar det sig alltid att konsultera polisen och i en sådan situation fråga råd utan att uppge offrets eller den misstänkta namn.

Sexuella trakasserier som utförs av en anställd vid läroanstalten betraktas som osakligt och dåligt beteende som kan leda till en anmärkning, en varning eller till att anställningsförhållandet upphävs. Det är skäl att göra en brottsanmälan till polisen gällande osakligt sexuellt beteende hos en person som hör till läroanstaltens personal och som är i förtroendeförhållande eller auktoritetsställning i förhållande till en minderårig. I stället för en anmärkning eller varning leder en sådan handling mer sannolikt också till att anställningsförhållandet upphävs, i synnerhet om personen redan tidigare har fått en anmärkning för osakligt beteende.

## 2.2 Läroanstalten ska ha en plan för att skydda de studerande mot våld, mobbning och trakasseri

Utbildningsanordnaren svarar för att det för varje läroanstalt utarbetas en *studerandevårdsplan* för hur studerandevården ska genomföras, utvärderas och

11 Barnskyddslag (417/2007) 25 §

12 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till godkännande av Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp och till därtill hörande lagar 282/2010

13 Strafflag (39/1889) 24 kap. 9 §

14 Strafflag (39/1889) 20 kap. 5 a §

utvecklas. Planen ska utarbetas i samarbete med läroanstaltens personal, aktörer inom studerandevården, de studerande och de studerandes vårdnadshavare. Två eller flera läroanstalter kan också ha en gemensam studerandevårdsplan. I planen ska det bland annat skrivas in hur de studerande ska skyddas mot våld, mobbning och trakasserier.<sup>15</sup>

Utbildningsstyrelsen har gett anvisningar för hur planen ska utarbetas.<sup>16</sup> Planen ska beakta såväl interaktionen mellan de studerande som mellan de studerande och de vuxna vid läroanstalten. I planen beskrivs

- hur man förebygger och ingriper i mobbning, våld och trakasserier
- hur dessa frågor behandlas på organisations-, grupp-, och individnivå
- hur individuellt stöd, vård som behövs, övriga åtgärder och uppföljningen ordnas både i fråga om den skyldige och den som blivit utsatt
- hur samarbetet med vårdnadshavarna ordnas
- hur samarbetet med myndigheterna ordnas
- hur planen introduceras och hur informationen om den ges till personalen, de studerande, vårdnadshavarna och samarbetspartnerna
- hur planen uppdateras, uppföljs och bedöms.

När planen utarbetas ska våld, mobbning och trakasserier betraktas som skilda fenomen och de åtgärder som beskrivs i planen ska riktas mot vart och ett av dem. Utbildningsstyrelsen har publicerat en handbok för antimobbningsarbetet i skolorna och läroanstalterna<sup>17</sup>.

Att utarbeta planer för att förebygga och ingripa i olika problemsituationer, som sexuella trakasserier, ska inte vara ett självändamål. Syftet med planerna är att stödja och ge handledning för den dagliga verksamheten vid läroanstalterna, åstadkomma nödvändiga förändringar och vara en del av den dagliga säkerhetskulturen.

När planerna görs upp och uppdateras är det viktigt att gemenskapen görs medveten om problemet som fenomen, förekomsten av det och fenomenets allvar. En bra verksamhetsmodell grundar sig på samlad information om situationen i läroanstalten. En regelbunden insamling av uppgifter gör det också möjligt att göra en uppföljning i ett senare skede. Skolhälsoenkäten, undersökningarna av hälsan, säkerheten och välbefinnandet inom studiegemenskapen och studiemiljön och sammanställningarna av de omfattande hälsoundersökningarna i olika årskurser inom skol- och studerandehälsovården tar fram information om situationen i läroanstalten. De uppgifter som de studerande och vårdnadshavarna ger och personalens och samarbetspartners synpunkter kompletterar helhetsbilden. I gymnasierna kan en enkät om sexuella trakasserier ingå i till exempel responserna i samband med ett periodbyte.

När en handlingsplan mot sexuella trakasserier utarbetas tillsammans inom gemenskapen förbinder sig dess medlemmar att handla enligt planen, vilket i sin tur säkerställer att ingen behöver bli ensam i en svår situation. Eftersom planen ska implementeras i alla vuxnas arbete vid läroanstalten förutsätter utarbetandet av planen ett yrkesövergripande samarbete. Det är viktigt att se till att de studerande deltar i beredningen eftersom också de

<sup>15</sup> Lag om elev- och studerandevård (1287/2013) 13 §

<sup>16</sup> Grunderna för förskoleundervisningens läroplan 2014, Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014, Grunderna för gymnasiet läroplan 2019 och Utbildningsstyrelsens föreskrift gällande utarbetandet av en studerandevårdsplan i grundläggande yrkesutbildning 2014.

<sup>17</sup> Antimobbningsarbete i skolor och läroanstalter. Guider och handböcker 2020:3a. Utbildningsstyrelsen.

ska förbinda sig till att följa den överenskomna planen och känna till rutinerna. Samarbete med hemmen redan när planen utarbetas underlättar också samarbetet i eventuella problemsituationer. De sakkunniga inom studerandevården har i egenskap av experter på sitt område mycket att ge både när det gäller att precisera innehållet och genomförandet av planerna och att beskriva det individuella stöd som erbjuds de studerande. När man utvecklar gemensamma rutiner kan man också samarbeta med lokala intressegrupper som främjar barns och ungas välbefinnande, till exempel social- och hälsovårdsväsendet, ungdomsarbete, polisen eller olika organisationer. De som deltar i utarbetandet av planen är naturliga samarbetspartner också i fortsättningen när planen genomförs.

Traumatiska och obehagliga situationer, till exempel att bli utsatt för sexuella trakasserier, upplevs individuellt av varje barn och ung. Också behovet av stöd av studerandevården eller annat vårdbehov i ett senare skede varierar från person till person och kräver individuellt anpassade åtgärder. I handlingsplanen mot sexuella trakasserier ska man så konkret som möjligt beskriva det individuella stöd som de studerande kan få, den vård som behövs, övriga åtgärder och uppföljningen både i fråga om den skyldige och den som blivit utsatt.

Det förutsätts att personalen, de studerande, vårdnadshavarna och samarbetspartnerna bekantar sig med planen och regelbundet får information om den. Informationen kan förmedlas till de studerande och vårdnadshavarna till exempel via elektroniska system, i läsårsmeddelandena och på föräldramöten. Planen mot sexuella trakasserier kan också behandlas på klassföreståndar- eller gruppleddartimmar och man kan ordna olika evenemang och temadagar.

Planen mot trakasserier ska följas upp och utvärderas. Den är avsedd att vara ett praktiskt verktyg som förändras och utvecklas under tidens gång. Att uppdatera och gå igenom planen med personalen till exempel i början av läsåret har visat sig vara ett bra sätt eftersom man samtidigt kan introducera nya anställda till läroanstaltens rutiner. Då är det också lämpligt att komma överens om arbets- och ansvarsfördelningen och om hur personalens kompetens ska säkerställas till exempel genom utbildning eller arbetshandledning.

## 2.3 Läroanstaltens likabehandlingsplan och jämställdhetsplan

Varje läroanstalt ska ha en likabehandlingsplan och jämställdhetsplan.<sup>18</sup> Jämställdhetslagen ändrades 2014 så att nu är också grundskolorna skyldiga att utarbeta en jämställdhetsplan för varje skola.<sup>19</sup> I grunderna för läroplanen finns bestämmelser om uppgörandet av planen.<sup>20</sup>

Likabehandlingsplanen och jämställdhetsplanen kan vara separata dokument eller ingå i ett annat dokument, till exempel den lokala läroplanen. Den del i likabehandlingsplanen och jämställdhetsplanen som gäller åtgärder mot sexuella trakasserier kan föras in som en del av planen för att skydda de studerande mot våld, mobbning och trakasserier. Om planerna utarbetas separat, ska man säkerställa att planerna är förenliga med varandra.

18 Diskrimineringslag (1325/2014) 6 § och lag om jämställdhet mellan kvinnor och män 5 a § (1329/2014)

19 Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (1329/2014)

20 Komplettering av grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014: Skolspecifik jämställdhetsplan. Utbildningsstyrelsens föreskrift 63/011/2015.

I arbetet med att förebygga sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön är det viktigt att också beakta andra faktorer som kan påverka de studerandes upplevelser av trakasserier och de vuxnas förmåga att ingripa i dem. Det kan vara fråga om faktorer som anknyter till bland annat bakgrund, språk, sexuell läggning, nedsatt funktionsförmåga, hälsotillstånd eller religion. I fråga om studerande som tillhör en minoritet kan upplevelser av sexuella trakasserier kopplas samman med andra upplevelser av trakasserier och diskriminering, till exempel rasistisk eller homofobisk mobbning. Det är inte alltid entydigt vilka egenskaper trakasserierna främst riktas mot.

Rutinerna för att förebygga trakasserier ska planeras så att de också beaktar studerande som hör till en minoritet. Dessa studerande kan ha lägre tillit till lärarens eller den övriga personalens förmåga att ingripa i trakasserier eller andra problemsituationer. Det är viktigt att behandla trakasserier med flera diskrimineringsgrunder både när man funderar över metoder för att förebygga trakasserier och när man bedömer behovet av fortbildning för personalen.

Läroanstalten ska bedöma hur likabehandling uppnås i dess verksamhet och vidta de åtgärder som behövs för att främja likabehandling. Läroanstalten ska ge eleverna och deras vårdnadshavare möjlighet att bli hörda om de främjande åtgärderna.

Jämställdhetsplanen ska utarbetas i samarbete med personalen och de studerande och den ska innehålla en redogörelse för jämställdhetsläget vid läroanstalten, åtgärder som behövs för att främja jämställdheten och en utvärdering av hur åtgärderna i en tidigare jämställdhetsplan har genomförts och av resultaten. I planen ska man särskilt fästa uppmärksamhet vid åtgärder för att förebygga och undanröja sexuella trakasserier. Planen kan utarbetas för högst tre år i sänder.<sup>21</sup> Utbildningsstyrelsen har publicerat handböcker som stöd för arbetet för att främja jämställdhet och likabehandling<sup>22</sup>.

## 2.4 Läroanstalten ska följa upp och främja säkerheten och välbefinnandet

Alla som arbetar med studerande vid läroanstalten samt de myndigheter och anställda som ansvarar för studerandevårdstjänsterna ska i sina uppgifter främja de studerandes välbefinnande och välbefinnandet inom läroanstalten samt samarbetet mellan hemmen och läroanstalten. Läroanstaltens personal bär det primära ansvaret för välbefinnandet inom läroanstalten.<sup>23</sup>

Läroanstalten ska främja en sund och trygg studiemiljö och välbefinnandet i skolan samt göra en undersökning av detta med tre års mellanrum.<sup>24</sup> Undersökningen ska omfatta en uppföljning av om miljön är trygg och sund samt av det psykosociala välbefinnandet vid läroanstalten, också sexuella trakasserier och åtgärderna mot trakasserier. Arbetet för att avhjälpa de brister som konstaterats vid undersökningen ska följas upp årligen.<sup>25</sup>

21 Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män 5 a § (1329/2014)

22 Jämställdhetsarbete är en kunskapsfråga. Guide för främjande av jämställdheten i den grundläggande utbildningen. Guider och handböcker 2015:5. Utbildningsstyrelsen, och Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Guider och handböcker 2019:4a. Utbildningsstyrelsen.

23 Lag om elev- och studerandevård (1287/2013) 4 §

24 Hälso- och sjukvårdslag (1326/2010) 16 och 17 §

25 Statsrådets förordning om rådgivningsverksamhet, skol- och studerandehälsövård samt förebyggande mun- och tandvård för barn och unga (338/2011) 12 §

Undersökningen av om skolan och studiemiljön är sund och trygg ska göras i samarbete med läroanstalten och dess elever eller studerande, skol- eller studerandehälsovården, hälsovårdsinspektören, personalens företagshälsovård och arbetarskyddspersonalen samt vid behov med andra sakkunniga.

I samband med hälsoundersökningarna inom skol- och studerandehälsovården frågar man de studerande om de har blivit utsatta för sexuella trakasserier, våld eller hot om våld. Frågorna anpassas enligt de studerandes ålder. I den nationella blanketten för förhandsuppgifter som används vid den omfattande hälsoundersökningen i årskurs 8 (THL) frågar man alla studerande om deras eventuella erfarenheter av sexuella trakasserier eller antastanden i olika miljöer (hemmet, skolan, fritiden, internet m.m.)

## 2.5 Arbetsplatsen ska vara en trygg studiemiljö

Vid utbildning som ordnas på en arbetsplats i samband med praktiska arbetsuppgifter svarar arbetsgivaren eller den som tillhandahåller utbildningsavtalsarbetsplatsen för arbetarskyddet för den studerande i enlighet med arbetarskyddslagen.<sup>26</sup> Även arbetsplatsen ska vara en trygg studiemiljö. Utbildningsanordnaren ska underrätta arbetsgivaren eller den som tillhandahåller utbildningsavtalsarbetsplatsen om ansvaret för skyddet i arbetet.

När arbetsgivaren har fått information om att det förekommer trakasserier eller annat osakligt bemötande av en arbetstagare som medför olägenheter eller risker för arbetstagarens hälsa, ska arbetsgivaren med till buds stående medel vidta åtgärder för att avlägsna missförhållandet.<sup>27</sup> Med trakasserier och osakligt bemötande avses också sexuella trakasserier. Arbetsgivaren ska försöka reda ut händelseförloppet och vidta konsekventa åtgärder och lösningar med avseende på sina arbetstagare. Jämställdhetslagen förpliktar också arbetsgivaren att i mån av möjlighet se till att arbetstagarna inte utsätts för sexuella trakasserier. Förbjuden diskriminering enligt jämställdhetslagen är att arbetsgivaren försummar sin skyldighet att vidta åtgärder för att undanröja sexuella trakasserier eller antastanden.<sup>28</sup>

Om en studerande utsätts för sexuella trakasserier på arbetsplatsen eller utbildningsavtalsarbetsplatsen har den som har sådan information om den studerandes hälsotillstånd och funktionsförmåga som är nödvändig för skötseln av uppgifterna trots sekretessbestämmelserna rätt att lämna ut den till rektorn eller föreståndaren för en läroanstalt och andra personer som svarar för säkerheten vid läroanstalten, för att en trygg studiemiljö ska kunna garanteras.<sup>29</sup>

Läroanstalten ska informera de studerande om vem de kan vända sig till för att anmäla sexuella trakasserier på praktikplatsen.

---

26 Arbetarskyddslag (738/2002)

27 Arbetarskyddslag (738/2002) 28 §

28 Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män 8 d § (232/2005)

29 Lag om yrkesutbildning (531/2017) 109 §

### 3. FÖREBYGGANDE AV SEXUELLA TRAKASSERIER I LÄROPLANERNA OCH LÄROANSTALTERNAS VERKSAMHET

I Utbildningsstyrelsens läroplansgrunder behandlas temana välbefinnande, hälsa, trygghet och säkerhet i flera olika sammanhang, till exempel i samband med avsnitten om värdegrund och verksamhetskultur, mångsidig kompetens och målen och innehållet för de olika läroämnena. Den lokala läroplanen ska innehålla de helheter som fastställs i de nationella grunderna.

#### 3.1 Värdegrunden och verksamhetskulturen utgör grunden för verksamheten

Enligt *värdegrunden* i läroplansgrunderna är varje barn och ung en unik individ. När den studerande känner sig trygg och värdefull kan hen lära sig att värdesätta sig själv. Lika viktigt är att känna att man blir hörd, är delaktig och har möjlighet att tillsammans med andra skapa en välmående gemenskap. Bildning innebär att kunna hantera de motsättningar som utvecklingen till humana människor medför på ett etiskt och empatiskt sätt och våga försvara det goda. Bildningen syns i sättet att förhålla sig till sig själv och till andra samt i sättet och viljan att agera. En bildad människa strävar efter att handla rätt och att respektera sig själv, sin omgivning och andra människor.

Betydelsen av värdegrundsarbetet i skolan ökar i en värld där det multimediala informationsflödet, globala nätverk, sociala medier och kamratrelationer formar barnens och de ungas värderingar. Gemensam reflektion kring värderingar i skolan och hemmen skapar trygghet och främjar de studerandes helhetsmässiga välbefinnande.

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen är *verksamhetskulturen* det sätt att arbeta som formas med tiden. Även om verksamhetskulturen formas av både medvetna och omedvetna faktorer kan den utvecklas och förändras. Verksamhetskulturen påverkar alla som tar del av den och de vuxnas sätt att agera överförs till de studerande, som tillägnar sig gemenskapens värderingar och attityder. Till exempel överförs modeller för kommunikation och språkbruk samt könsroller till de studerande. Att utveckla verksamhetskulturen innebär att fundera över verksamhetskulturens inverkan och lägga märke till icke-önskvärda drag och korrigera dem. I läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen fastställs de principer för utveckling av verksamhetskulturen som gäller för kommuner och skolor. Hit hör till exempel Välbefinnande och en trygg vardag, Kulturell mångfald och språkmedvetenhet samt Likabehandling och jämlikhet. Enligt grunderna ska mobbning, trakasserier, våld, rasism eller annan diskriminering inte accepteras och man ska ingripa vid osakligt beteende.

I skolan lever olika identiteter, språk, livsåskådningar och religioner sida vid sida och i växelverkan med varandra. Inom gemenskapen utvecklas förståelse, omsorg och ett ansvarsfullt förhållningssätt mellan individer och grupper i enlighet med principerna för utveckling av verksamhetskulturen.

## 3.2 Mångsidig kompetens, läroämnena och de gemensamma examensdelarna ger kunskaper och färdigheter

I läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen definieras sju delområden inom *mångsidig kompetens*. Målen och innehållet för dessa delområden ingår som en del av undervisningen i alla läroämnen. Med mångsidig kompetens avses en helhet som består av kunskaper, färdigheter, värderingar, attityder och vilja. Kompetens innebär också förmåga att använda sina kunskaper och färdigheter på det sätt som situationen kräver.

Delområdet *vardagskompetens* betonar skolgemenskapens roll när det gäller att hjälpa eleverna att förstå att var och en påverkar med sitt agerande både sitt eget och andras välbefinnande och sin egen och andras hälsa och säkerhet. Eleverna ges möjlighet att utveckla sin sociala förmåga och förmågan att hantera sina känslor. De lär sig att inse betydelsen av mänskliga relationer och ömsesidig omsorg. De får också lära sig att förutse och handla i risksituationer och att skydda sitt privatliv och sin personliga integritet.

Målet för delområdet *kulturell och kommunikativ kompetens* är att hjälpa eleverna att identifiera och uppskatta kulturella fenomen i omgivningen och att bygga en egen kulturell identitet och ett positivt förhållningssätt till omgivningen. Eleverna ska vägledas att se kulturell mångfald som en positiv resurs. De ska lära sig att sätta sig in i andras situation och granska frågor och situationer ur olika perspektiv. Skolarbetet ska systematiskt främja kännedom och respekt för de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter och att man handlar enligt dem.

Delområdet *multilitteracitet* avser förmågan att tolka, producera och värdera olika texter som hjälper eleverna att förstå olika typer av kulturella budskap och att bygga sin egen identitet. Eleverna behöver multilitteracitet för att kunna tolka omvärlden och dess kulturella mångfald. Multilitteracitet bidrar till att utveckla ett kritiskt tänkande. I takt med att multilitteraciteten utvecklas, granskas också etiska frågor.

Sexualfostran är ett centralt område inom läroämnet *hälsokunskap*. I årskurserna 1–6 undervisas hälsokunskap som en del av omgivningsläran och i årskurserna 7–9 som ett självständigt läroämne. I gymnasieutbildningen för unga ingår en obligatorisk studiemodul och två nationella valfria studiemoduler.

I undervisningen granskas företeelser med anknytning till hälsa, välbefinnande och trygghet på ett sätt som lämpar sig för åldersgruppen. Det bästa sättet att förebygga sexuella trakasserier är genom sexualfostran som är anpassad efter barnens och de ungas ålder. Ett centralt mål med sexualfostran är att framställa sexualitet som en positiv och viktig resurs. De unga får de kunskaper och färdigheter som behövs för att göra val som gäller den egna sexualiteten och ges möjlighet att reflektera över sina värderingar och attityder och sin sexuella identitet och jagbild. Målet är att barnen och de unga lär sig att det är tillåtet att tala om sexualitet och kön och att de förstår att man kan tala med vuxna också om skrämmande och svåra saker.

Inom sexualfostran behandlar man också ungas sexuella rättigheter och sexualitetens etiska dimension. I vår allt mer teknologiska värld utgör skyddet för den personliga integriteten och självbestämmanderätten en viktig del av undervisningen i hälsokunskap. Sexualfostran förebygger sexuella trakasserier och sexuellt våld och utvecklar säkerhetsfärdigheterna.

God sexualfostran främjar likabehandling och jämställdhet och tar samarbete med hemmen i beaktande.

I läroämnet *samhällslära* får eleverna lära sig livskompetens och konstruktiv kommunikation från och med årskurs 4. Eleverna lär sig hur var och en kan påverka sin egen säkerhet och säkerheten i närmiljön. De studerar demokratiska värden och grundprinciper, som mänskliga rättigheter, jämlikhet och jämställdhet. I undervisningen behandlas dessutom olika kulturer och minoritetsgrupper i Finland. Målet är att barnen och de unga förstår betydelsen av gemensamma regler och att de handlar i enlighet med dem. Barnen och de unga lär sig förstå varför de mänskliga rättigheterna är viktiga och varför vi behöver ett rättssystem. De vägleds att följa med aktuella frågor och att förstå hur de anknyter till deras eget liv. De får också öva sig i att ta fram och bedöma information från olika källor och att använda informationen i olika situationer.

I undervisningen och vid valet av lärmiljöer och arbetssätt inom läroämnet *modersmål och litteratur* ska barnens och de ungas olikheter samt likabehandling och jämställdhet mellan könen beaktas. Man ska särskilt fästa vikt vid att barnen och de unga lär sig berätta om sina egna erfarenheter och uttrycka och motivera sina åsikter så att det egna agerandet främjar ett konstruktivt och respektfullt kommunikationsklimat. Det material och de arbetsmetoder som används i undervisningen ska väljas på ett genusmedvetet sätt och med undvikande av stereotyper. Undervisningen kan behandla könsroller i litteraturen, filmer och medier och stereotyper, arbetsfördelning och yrken som är förknippade med dessa roller. Man kan uppmärksamma språkbruk som främjar jämställdheten mellan könen och bekanta sig med vokabulär som beskriver könets mångfald. Genom att läsa skönlitteratur, producera texter (ordkonst) och öva drama och andra framställningsformer får barn och unga möjlighet att leva sig in i andras erfarenhetsvärldar, t.ex. sexuella minoriteter, könsminoriteter eller kulturella minoriteter. När barnen och de unga studerar medier ska de handledas att använda dem på ett tryggt och etiskt sätt och att kritiskt läsa och producera medietexter.

I alla åskådningsämnen får barnen och de unga bekanta sig med de mänskliga rättigheterna och konventionen om barnets rättigheter redan i de lägsta årskurserna på ett sätt som lämpar sig för åldersgruppen. Målet för alla åskådningsämnen är att vägleda barnen och de unga till ett gott liv genom att ta upp frågor om rätt och fel och regler för social samverkan. Undervisningen ska främja förmågan att leva sig in i andras situation och stödja en positiv syn på mångfald. De olika läroämnena erbjuder många möjligheter att ta upp frågor som gäller trakasserier på ett naturligt sätt. Ett centralt innehåll i alla lärokurser i religion är Ett gott liv. I undervisningen behandlas de egna handlingarna och konsekvenserna av dem, ansvar för andra människor samt empati, människovärde och individualitet. I läroämnet livsåskådningskunskap fördjupar sig eleverna i grunderna för ett gemensamt liv genom att till exempel undersöka betydelsen av jämlikhet i olika vardagliga situationer och miljöer i sitt liv. I de högre årskurserna är Etikens grunder ett centralt innehåll som anknyter till målen för livsåskådningskunskap. I undervisningen behandlas vardagliga situationer ur ett etiskt perspektiv. Eleverna fördjupar sig också i aktuella frågor som tas upp i till exempel sociala medier.

I läroämnet bildkonst ligger fokus på frågor som gäller barnens och de ungas identitet och kulturell mångfald samt förändringar i dessa. Barnens och de ungas egna bilder används som utgångspunkt för bildskapandet och tolkningen, vilket ger möjlighet till en mer genusmedveten undervisning än tidigare. I undervisningen granskas hur konst och annan visuell kultur påverkar åsikter, attityder och handlingssätt. Om man i arbetet utgår från



exempelvis de ungas egna gemenskaper, miljöer eller medier är det möjligt att ta upp olika aspekter av jämställdhet och kön. Man kan undersöka olika sätt att framställa kön i konst under olika epoker, reklam, mode och annan visuell kultur. Man kan till exempel reflektera över hur den visuella kulturen i vardagen påverkar hur man tillägnar sig könsstereotyper och bygger upp sin identitet.

Som mål för kunnandet i de gemensamma examensdelarna inom yrkesutbildningen anges värderingar och verksamhetssätt som respekterar andra och främjar välbefinnande. Hit kan också räknas arbetet med att förebygga sexuella trakasserier. Dessa mål för kunnandet ingår i examensdelen kunnande om samhälle och arbetsliv.

## 4. ANVISNINGAR TILL LÄROANSTALTENS PERSONAL, STUDERANDE OCH VÅRDNADSHAVARE

Alla som arbetar med studerande vid läroanstalten samt de myndigheter och anställda som ansvarar för studerandevårdstjänsterna ska i sina uppgifter främja de studerandes välbefinnande och välbefinnandet inom läroanstalten.<sup>30</sup> Att främja välbefinnande innebär en skyldighet att utföra förebyggande arbete och att ingripa i trakasserier och problemsituationer när de upptäcks. Ansvaret för att trygga den psykiska, sociala och fysiska säkerheten och skydda de studerande ligger i första hand på läroanstaltens personal. Alla medlemmar i skolgemenskapen kan främja barnens och de ungas integritet och välbefinnande genom att själva aktivt agera för att bekämpa sexuella trakasserier. *Varje anställd vid läroanstalten som har upptäckt eller fått kännedom om sexuella trakasserier ska se till att ärendet börjar utredas omedelbart.*

Läroanstalten ska också uppmuntra de studerande att anmäla sexuella trakasserier som de upptäcker eller blir utsatta för till personalen. Genom att tillsammans behandla och diskutera sexuella trakasserier som fenomen hjälper man barnen och de unga att identifiera trakasserier samtidigt som de lär sig att agera också i obehagliga och svåra situationer. För att skapa en samarbetskultur är det viktigt att samverka såväl med elev- och studerandekåren som med vårdnadshavarna.

Anonyma anmälningar är ingen bra utgångspunkt när man ska reda ut sexuella trakasserier. För att kunna ingripa i situationen på ett effektivt sätt förutsätts det att ärendet utreds med de inblandade, vilket inte är möjligt om anmälan görs anonymt. Om sexuella trakasserier anmäls anonymt i läroanstaltens enkäter eller i samband med kursrespons ska läroanstalten ändå utreda situationen med de medel som står till buds. Det är viktigt att klargöra för de studerande att läroanstaltens möjligheter att vidta åtgärder till följd av en anonym anmälan är begränsade.

Inom den grundläggande utbildningen har de som deltar i individuellt inriktat studerandevårdsarbete för en studerande oberoende av sekretessbestämmelserna rätt att få och ge ut information till varandra och ge ut information till den studerandes lärare, rektorn och den övriga personalen som ansvarar för tryggheten i läroanstalten samt den myndighet som ansvarar för undervisningen och verksamheten, när informationen är nödvändig för att ordna undervisningen för den studerande på ett ändamålsenligt sätt. Inom gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen får sådan information om de studerandes hälsotillstånd och funktionsförmåga som är nödvändig för skötseln av uppgifterna för att garantera en trygg studiemiljö lämnas ut till rektorn.<sup>31</sup> Information om sexuella trakasserier måste i de flesta fall förmedlas vidare. Den som innehar information om sexuella trakasserier ska bedöma om informationen i enlighet med vad som beskrivs ovan är nödvändig för att ordna undervisningen på ett ändamålsenligt sätt eller för att garantera en trygg studiemiljö.

<sup>30</sup> Lag om elev- och studerandevård (1287/2013) 4 §

<sup>31</sup> Gymnasielag (714/2018) 58 § och lag om yrkesutbildning (531/2017) 109 §

## 4.1 Anvisningar till utbildningsanordnarna

Utbildningsanordnaren (till exempel direktören för bildningsväsendet) ansvarar generellt för att verksamheten vid läroanstalten är lagenlig och för att resurserna för verksamheten är tillräckliga. Ansvaret innebär styrning och övervakning av verksamheten och ingripande i missförhållanden och försummelser som upptäcks. Utbildningsanordnaren ansvarar för att likabehandling av de studerande uppnås och för att gemensamma verksamhetsmodeller som främjar jämlikhet utvecklas på anordnarnivå. I förebyggande och identifiering av samt ingripande i sexuella trakasserier ansvarar utbildningsanordnaren för att

- förvaltningsorganens, förvaltnings- och undervisningspersonalens samt den övriga personalens behörighet och uppgifter har fastställts i en instruktion och förvaltningsstadga och samarbetet mellan olika myndigheter har planerats och avtalats
- lagstadgade grupper, till exempel styrgrupper för studerandevården och studerandevårdsgrupper vid läroanstalterna, har tillsatts och medlemmarna i dem har utsetts
- lagstadgade planer och stadgor, som läroplaner, välfärdsplanen för barn och unga, studerandevårdsplanen för läroanstalten inklusive planen för att skydda de studerande mot våld, mobbning och trakasseri, jämställdhetsplanen, likabehandlingsplanen och ordningsstadgan har godkänts, de till sitt innehåll motsvarar bestämmelserna och är uppdaterade och genomförandet av dem uppföljs
- de ovannämnda planerna och stadgorna innehåller tillräckligt noggranna bestämmelser om förebyggande av och ingripande i sexuella trakasserier
- arbetssäkerheten vid läroanstalterna tryggas och företagshälsovården ordnas på det sätt som lagstiftningen förutsätter
- studerandevården ordnas genom samarbete mellan undervisningsväsendet och social- och hälsovårdsväsendet så att studerandevården bildar en fungerande och sammanhängande helhet
- genomförandet och effekterna av studerandevården bedöms i samarbete med kommunens undervisningsväsen och social- och hälsovårdsväsen och en extern utvärdering av studerandevården genomförs
- en övergripande egenkontroll av studerandevården genomförs i samarbete med undervisningsväsendet och social- och hälsovårdsväsendet i den kommun där läroanstalten är belägen
- undersökningar av om skolan och studiemiljön är sund och trygg görs i samarbete med läroanstalten och dess elever eller studerande, skol- eller studerandehälsovården, hälsovårdsinspektören, personalens företagshälsovård och arbetarskyddspersonalen samt vid behov med andra sakkunniga och undersökningarna följs upp och rapporter om dem inlämnas
- ett straffregisterutdrag begärs av rektorer, lärare och övriga anställda som arbetar med minderåriga studerande mer än tre månader under samma år (arbetstagaren skaffar utdraget)<sup>32</sup>
- personalen erbjuds tillräcklig utbildning och handledning
- läroanstalterna får övriga anvisningar som behövs för att identifiera och ingripa i sexuella trakasserier samt för hur de ska anmälas och hanteras
- iakttagandet av bestämmelser, föreskrifter och anvisningar övervakas
- läroanstalterna vid behov erbjuds stöd för att utreda enskilda fall av trakasserier och den aktör som kan erbjuda stödet har utsetts och meddelats till läroanstalterna.

32 Lag om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (504/2002) 3 §

## 4.2 Anvisningar till rektorerna

Rektorn ansvarar för att verksamheten vid läroanstalten är lagenlig och för att de mål som utbildningsanordnaren har satt upp samt bestämmelser och anvisningar följs. Rektorn är chef för lärarna och de övriga anställda vid läroanstalten och representant för arbetsgivaren. Rektorn har det yttersta ansvaret för studiemiljöns säkerhet vid läroanstalten. Ansvaret innebär att rektorn ska leda och ha tillsyn över personalen samt ingripa i missförhållanden och försummelser som upptäcks. I förebyggande och identifiering av samt ingripande i sexuella trakasserier ansvarar utbildningsanordnaren för att

- undervisningspersonalens och den övriga personalens behörighet och uppgifter har fastställts
- studerandevårdsgrupper har tillsatts vid läroanstalten, medlemmarna i dem har utsetts och gruppernas verksamhet övervakas
- skolvisa planer och stadgor, som läroplanen, studerandevårdsplanen för läroanstalten, jämställdhetsplanen, likabehandlingsplanen och ordningsstadgan har godkänts, de till sitt innehåll motsvarar bestämmelserna och är uppdaterade och genomförandet av dem uppföljs
- de ovannämnda planerna och stadgorna innehåller tillräckligt noggranna bestämmelser om förebyggande av och ingripande i sexuella trakasserier
- läroanstaltens läroplan behandlar sexualitet, sexuell hälsa och sexuell självbestämmanderätt i enlighet med grunderna för läroplanen
- arbets säkerheten vid läroanstalten och platserna för inläring i arbetet tryggas och företagshälsovården ordnas på det sätt som lagstiftningen förutsätter
- den gemensamma och individuella studerandevården ordnas i enlighet med lagstiftningen
- i samarbete med de ansvariga för skol- och studerandehälsovården genomförs undersökningar av om läroanstalten och övriga lärmiljöer är sunda och trygga, undersökningarna följs upp och rapporter om dem inlämnas
- ett straffregisterutdrag begärs av lärare och övriga anställda som tillsatts av rektorn och som arbetar med minderåriga studerande mer än tre månader under samma år (arbetstagaren skaffar utdraget)<sup>33</sup>
- personalen erbjuds tillräcklig utbildning och handledning
- personalen får övriga anvisningar som behövs för att identifiera och ingripa i sexuella trakasserier samt för hur de ska anmälas och hanteras
- iakttagandet av bestämmelser, föreskrifter och anvisningar övervakas
- de studerande och vårdnadshavarna får information om hur man ingriper i sexuella trakasserier och vem man kan vända sig till för att göra anmälan om sexuella trakasserier upptäcks
- inom den grundläggande utbildningen meddela om trakasserier, mobbning eller våld som skett i skolan eller under skolvägen och som kommit till rektorns kännedom till vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare för de inblandade eleverna<sup>34</sup>
- om en anställd vid läroanstalten misstänks för sexuella trakasserier
  - händelseförloppet utreds, alla parter hörs, en bedömning av om trakasserier har skett görs och beslut om åtgärder och uppföljning fattas
  - om trakasserier är allvarliga eller om mindre allvarliga trakasserier fortsätter efter att de utretts att beslut om anställningsförhållandet fattas (varning och i sista hand uppsägning)<sup>35</sup>

33 Lag om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (504/2002) 3 §

34 Lag om grundläggande utbildning 29 § (1267/2013)

35 Lag om kommunala tjänsteinnehavare (304/2003), arbetsavtalslag (55/2001) och statstjänstemannalag (750/1994)

- om man misstänker att ett brott har begåtts ska man lämna en begäran om utredning till polisen
- om en studerande vid läroanstalten misstänks för sexuella trakasserier
  - händelseförloppet utreds, alla parter hörs, en bedömning av om trakasserier har skett görs och beslut om åtgärder och uppföljning fattas
  - att den studerande som gjort sig skyldig till trakasserier tilldelas en disciplinär påföljd
  - om man misstänker att ett brott har begåtts ska man lämna en begäran om utredning till polisen
- den som blivit utsatt och den som gjort sig skyldig till trakasserier hänvisas till den individuella studerandevårdens psykolog- och kuratortjänster eller skol- eller studerandehälsovårdens tjänster och tjänsternas effekter uppföljs
- misstanke om sexualbrott mot en minderårig studerande anmäls till polisen och barnskyddet
- det finns en minneslista för de studerande, där läroanstaltens åtgärder för att ingripa i sexuella trakasserier anges (inkl. kontaktuppgifter) och som placeras till exempel på anslagstavlan eller införs i ett elektroniskt system.

### 4.3 Anvisningar till lärarna

Lärarens uppgift är att undervisa, fostra och handleda i enlighet med läroplanen. Läraren ansvarar för sin undervisningsgrupp som helhet. I undervisningsarbetet ansvarar hen också för säkerheten, ordningen och gruppens välbefinnande. Läraren ska följa och stödja varje elevs individuella lärande. Läraren ska

- delta i utarbetandet av studerandevårdsplanen för läroanstalten, inkl. planen mot sexuella trakasserier, och är förtrogen med åtgärderna för att förebygga sexuella trakasserier och för tidigt ingripande
- delta i studerandevårdsgruppens arbete vid läroanstalten med utgångspunkt i sitt eget arbete och situationen och andan i den egna undervisningsgruppen
- engagera sig i de studerandes mående och diskutera enskilt med dem om frågor som väcker oro
- vid behov kontakta en minderårig elevs hem och diskutera frågor som oroar och be om vårdnadshavarnas åsikt
- inom den grundläggande utbildningen meddela om trakasserier, mobbning eller våld som skett i skolan eller under skolvägen och som kommit till lärarens kännedom till vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare för de inblandade eleverna<sup>36</sup>
- anmäla till rektorn om sexuella trakasserier som en studerande har blivit utsatt för vid läroanstalten
- anmäla misstanke om sexualbrott mot en minderårig studerande till polisen och barnskyddet
- skapa en trygg och lugn atmosfär i undervisningen och se till att eleverna får öva sin förmåga att hantera känslor och att kommunicera som en del av den mångsidiga kompetensen
- inom vissa begränsningar konsultera studerandevårdens personal om en studerandes behov av individuell studerandevård och i samband med detta oberoende av sekretessbestämmelserna lämna ut uppgifter som är nödvändiga för att ordna och genomföra studerandevården

36 Lag om grundläggande utbildning 29 § (1267/2013)

- vid behov hänvisa den studerande till skol- och studerandehälsovårdens tjänster
- tillsammans med den studerande kontakta studerandevårdens psykolog eller kurator när hen har konstaterat att det finns ett behov av stöd och oberoende av sekretessbestämmelserna lämna ut uppgifter som behövs för att psykologen eller kuratorn ska kunna bedöma behovet av stöd
- vid behov sammankalla en sektorsövergripande expertgrupp för den individuellt inriktade studerandevården så att sammansättningen bestäms utifrån det enskilda fallet och med beaktande av det samtycke som förutsätts
- bedriva en genusmedveten undervisning
- beakta att förebyggande av sexuella trakasserier är ett ämnesområde som ingår i målen och innehållet för flera läroämnen, till exempel hälsokunskap, gymnastik, samhällslära och modersmål och litteratur.

## 4.4 Anvisningar till läroanstaltens studerandevårdsgrupp

Läroanstaltens studerandevårdsgrupp ansvarar för planeringen, utvecklingen, genomförandet och utvärderingen av studerandevården vid läroanstalten. Gruppen ska vara sektorsövergripande med representanter för undervisningspersonalen, skol- och studerandevården samt psykolog- och kuratortjänsterna. Arbetet riktas mot grupper, skolklasser, skolgemenskapen och studiemiljön. I gruppen behandlas ärenden på ett allmänt plan. Studerandevårdsgruppen ska, och för behövliga delar i samarbete med rektorn och lärarna

- skapa strukturer och rutiner för ett förebyggande arbete som grundar sig på samarbete
- besluta om arbets- och ansvarsfördelningen i studerandevårdsgruppen och inom läroanstaltens verksamhet i sin helhet så att det gemensamma och förebyggande arbetet kan genomföras
- utarbeta en studerandevårdsplan för läroanstalten tillsammans med läroanstaltens och studerandevårdens personal, de studerande och vårdnadshavarna
- utarbeta och uppdatera övriga planer för studerandevården och för att hantera problemsituationer, inkl. planen mot sexuella trakasserier
- sammanställa information från olika källor om välbefinnandet i läroanstalten, inkl. förekomsten av sexuella trakasserier
- följa upp och bedöma välbefinnandet i läroanstalten och i de olika grupperna samt effekterna av det gemensamma arbetet för att främja välbefinnandet
- ansvara för de studerandes och vårdnadshavarnas delaktighet i gruppens verksamhet
- kartlägga de viktigaste samarbetsparterna för det gemensamma studerandevårdsarbetet och ansvara för deras deltagande i gruppens arbete enligt behov och de ärenden som behandlas
- vid behov höra sakkunniga
- ansvara för att personalen har kunskap om innehållet i studerandevården
- ansvara för att de studerande, vårdnadshavarna, personalen och samarbetsparterna introduceras till planer och verksamhetssätten inom studerandevården
- informera om studerandevården, verksamhetssätten och rutinerna till de studerande, vårdnadshavarna, läroanstaltens personal och samarbetspartner
- göra behövliga anteckningar om ärenden som behandlats i gruppen i enlighet med god förvaltningssed
- utveckla och utvärdera studerandevårdsgruppens egna verksamhetssätt.

## 4.5 Anvisningar till personalen inom studerandevården

Psykologerna, kuratorerna, hälsovårdarna och läkarna inom studerandevården har till uppgift att utföra både generellt och individuellt inriktat studerandevårdsarbete. Psykolog- och kuratortjänsterna stöder de studerandes lärande och välbefinnande samt de sociala och psykiska färdigheterna. Skol- och studerandehälsovården främjar de studerandes sunda fysiska och psykiska uppväxt och utveckling och deras välbefinnande och studiefärdigheter. Det är alltid frivilligt att anlita studerandevårdstjänster. Inom studerandevården ska personalen

- informera de studerande, vårdnadshavarna och läroanstaltens personal om sina uppgifter och tillgången till tjänsterna samt förmedla sina kontaktuppgifter
- delta i utarbetandet av studerandevårdsplanen för läroanstalten, inkl. planen mot sexuella trakasserier, och i utarbetandet av de åtgärder som ingår i planen
- i egenskap av expert på sitt område delta i studerandevårdsgruppens arbete vid läroanstalten
- genomföra det förebyggande och gemensamma arbetet vid läroanstalten på grupp-, skolklass- och läroanstaltsnivå och vid behov stödja övrig personal när sexuella trakasserier behandlas i skolklassen eller läroanstalten
- utreda sexuella trakasserier som kommit till personalens kännedom och erbjuda stöd och hjälp samt hänvisa till vård enligt den studerandes individuella behov
- erbjuda de studerande möjlighet att diskutera med en psykolog eller kurator inom sju arbetsdagar efter begäran eller om ärendet är brådskande, samma eller påföljande arbetsdag
- vid behov hänvisa den studerande till andra tjänster inom studerandevården eller annan verksamhet som stöder barn och unga som är i behov av särskilt stöd
- inom den grundläggande utbildningen erbjuda den studerande möjlighet att vid behov besöka skolhälsovårdaren utan tidsbeställning
- inom andra stadiets utbildning erbjuda den studerande möjlighet att direkt kontakta studerandehälsovården under tjänstetid
- inom andra stadiets utbildning erbjuda den studerande nödvändig sjukvård samt mental- och sexualvårdstjänster
- i samband med hälsoundersökningarna inom skol- och studerandehälsovården utreda om de studerande har blivit utsatta för sexuella trakasserier, våld eller hot om våld
- anmäla misstanke om sexualbrott mot en minderårig studerande till polisen och barnskyddet
- bedöma och beakta den studerandes självständiga ställning enligt den studerandes ålder, utvecklingsnivå och andra förutsättningar
- vid behov kontakta vårdnadshavarna med beaktande av bland annat den studerandes självständiga ställning och det samtycke till kontakt som denna förutsätter
- erbjuda andra aktörer inom studerandevården (inkl. lärarna) konsultativt stöd för att bedöma behovet av individuell studerandevård och stödja den studerande
- ta upp sexuella trakasserier som skett vid läroanstalten till allmän diskussion och på så sätt bidra till att förhindra trakasserier i fortsättningen
- genom sitt eget specialkunnande komplettera undervisningen i olika läroämnen, till exempel hälsokunskap.

## 4.6 Anvisningar till de studerande

De studerande ska uppträda sakligt och respektfullt och undvika att handla på ett sätt som kan äventyra andra studerandes, läroanstaltens eller studiemiljöns säkerhet. Inom läroanstalten påverkar varje studerandes handlingar hur de andra mår och upplever säkerheten. De studerande ska få information om var och hur de kan få hjälp om de blir utsatta för sexuella trakasserier. Som studerande kan du fästa vikt vid att

- själv vara med och skapa en gemenskap där alla mår bra
- utnyttja möjligheten att delta i utarbetandet av läroplanen och planer som anknyter till den
- elevkåren/studerandekåren hörs innan de ovannämnda planerna och bestämmelserna fastställs
- om du upptäcker eller själv blir utsatt för sexuella trakasserier, berätta för den skyldiga hur hans beteende känns och be hen sluta
- om du inte kan eller vill ta kontakt med den skyldiga eller om trakasserier fortsätter trots att du sagt till, berätta om trakasserier till läraren, klassföreståndaren, gruppleddaren, psykologen, kuratorn, hälsovårdaren, rektorn eller någon annan vuxen vid läroanstalten som du tycker att du kan lita på; denna har skyldighet att vidta åtgärder i fråga om trakasserier som hen fått kännedom om
- med tanke på den fortsatta behandlingen anteckna tiden och platsen där trakasserier skedde, vem som var närvarande och vad som hände
- spara eventuella bevis, till exempel meddelanden på sociala medier och text- och e-postmeddelanden
- anmäl till en vuxen vid läroanstalten också om du upptäcker att andra blir utsatta för sexuella trakasserier
- utnyttja din rätt till studerandevårdens psykolog- och kuratortjänster och skol- och studerandehälsovård när du behöver hjälp eller stöd
- det alltid är frivilligt att använda studerandevårdens tjänster och de är konfidentiella (obs! i vissa fall måste information lämnas ut till polisen och barnskyddet)
- den studerandes önskemål och åsikter alltid ska beaktas i studerandevårdens åtgärder och beslut enligt åldern, utvecklingsnivån och andra förutsättningar
- inom studerandevården har också en minderårig en självständig ställning gentemot vårdnadshavaren, om den studerande kan bedöma det ärende som behandlas tillräckligt och själv kan ansvara för det
- också när en studerande har en självständig ställning kan studerandevården samarbeta med vårdnadshavarna, om den studerande ger sitt samtycke
- man inom studerandevården alltid handlar till den studerandes fördel och att den studerande av vägande orsaker har rätt att förbjuda vårdnadshavaren att delta i behandlingen av ett ärende eller att uppgifter om ärendet ges till vårdnadshavaren
- det alltid är en sakkunnig inom social- och hälsovården som bedömer den studerandes mogenhet och beslutsförmåga samt ärendets art i de fall den studerande förbjuder kontakt med vårdnadshavaren



## 4.7 Anvisningar till vårdnadshavarna

I fråga om minderåriga studerande ska utbildning och fostran ordnas i samarbete med hemmen och vårdnadshavarna.<sup>37</sup> Målet är att varje elev får undervisning, handledning och stöd enligt sin utvecklingsnivå och sina behov. Vårdnadshavarna har det primära ansvaret för att fostra sina barn och unga. Skolan och läroanstalten ansvarar för undervisning och fostran för de studerande som medlemmar i läroanstaltens gemenskap.

Vårdnadshavarna ska ge barnet en god vård och uppfostran samt behövlig tillsyn och omsorg med hänsyn till barnets ålder och utveckling. Barnet bör såvitt möjligt ges en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt en utbildning som motsvarar barnets anlag och önskemål. Barn bör uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet. Barnet får inte undertryckas, agas eller utsättas för annan kränkande behandling.<sup>38</sup>

En minderårigs talan förs av den minderårigas intressebevakare, vårdnadshavare eller någon annan laglig företrädare. En minderårig som har fyllt femton år och hans eller hennes vårdnadshavare eller någon annan laglig företrädare har rätt att var för sig föra talan i ett ärende som gäller den minderårigas person eller personliga fördel eller rätt.<sup>39</sup>

Vårdnadshavaren har en viktig roll i att trygga att barnen och de unga får en god uppväxt och utvecklas utanför skoldagen:

- diskutera hemma med barnet om kamratrelationerna i skolan, på fritiden och på internet eftersom en stor del av sexuella trakasserier som riktas mot barn och unga sker på fritiden
- lär mediefärdigheter tillsammans med barnet
- följ sociala medier som ditt barn använder och diskutera tillsammans om sexuella trakasserier på nätet
- begränsa vid behov användningen av internet
- om barnet har blivit utsatt för sexuella trakasserier vid läroanstalten ska vårdnadshavaren kontakta läraren eller rektorn så att läroanstalten kan ingripa i fallet och skydda de studerande mot faktorer som äventyrar deras säkerhet
- inom den grundläggande utbildningen ska läraren eller rektorn meddela om trakasserier, mobbning eller våld som skett i skolan eller under skolvägen och som kommit till deras kännedom till vårdnadshavaren eller någon annan laglig företrädare för de inblandade eleverna<sup>40</sup>
- om en minderårig elev eller studerande gör sig skyldig till sexuella trakasserier i skolan eller läroanstalten ska elevens eller den studerandes vårdnadshavare likaså kontaktas
- läroanstaltens personal kan också när det gäller trakasserier under skolvägen vid behov stödja vårdnadshavarna i att göra en övergripande utredning av situationen och tillsammans med dem ingripa genom att använda läroanstaltens pedagogiska metoder och studerandevård
- om fallet leder till ingripande eller disciplinära åtgärder ska de förfaranden som föreskrivs i lag iakttas när parterna hörs och vårdnadshavarna informeras
- de studerande har rätt till studerandevårdens tjänster inom utsatt tid och i problemsituationer ges handledning också till vårdnadshavarna.

37 Lag om grundläggande utbildning (628/1998) 3 §, gymnasielag (714/2018) 31 § och lag om yrkesutbildning (531/2017) 124 §

38 Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 1 § (190/2019)

39 Förvaltningslag (343/2003) 14 §

40 Lag om grundläggande utbildning 29 § (1267/2013)

## MATERIALLÄNKAR

**Inte i vår skola** är jämställdhetsombudsmannens undervisningsmaterial mot sexuella trakasserier.

[www.eimeidankoulussa.fi/?lang=sv](http://www.eimeidankoulussa.fi/?lang=sv)

**Vad är det som händer i min kropp?** En affisch om barnets sexuella hälsa för de lägre årskurserna. Affischen har utarbetats i samarbete mellan Väestöliitto och Utbildningsstyrelsen.

[http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa\\_vanhemmille/pienten\\_lasten\\_vanhemat/lapsijaseksuaalisuus/las-och-skriv-ut-en-ny-affisch-f/](http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemat/lapsijaseksuaalisuus/las-och-skriv-ut-en-ny-affisch-f/)

**Vårdkedjan för att hjälpa personer som utsatts för våld som kränker sexualiteten** är en handledning som Institutet för hälsa och välfärd gett ut.

[http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131696/URN\\_ISBN\\_978-952-302-793-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131696/URN_ISBN_978-952-302-793-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

**Sexualiteten steg för steg** är Utbildningsstyrelsens handbok avsedd för lärare som har hand om sexualundervisning och för hälsovårdare.

<https://verkkokauppa.oph.fi/SV/sida/produkt/sexualiteten-steg-for-steg/2451398>

### FINSKSPRÅKIGA LÄNKAR

**Koulun terveyskirjasto** stöder de ungas förmåga att sköta sin hälsa och hantera sina liv. Målgruppen är i första hand 13–19-åringar och vuxna i deras omgivning.

[www.koulunterveyskirjasto.fi](http://www.koulunterveyskirjasto.fi)

**My space, not yours!** Guide för att behandla sexuella trakasserier och våld som fenomen med unga. Guiden har utarbetats i ett projekt som genomförts av föreningen VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry.

[http://www.violary.fi/wp-content/uploads/2017/09/MSNY-opaskirja\\_29\\_9\\_17.pdf](http://www.violary.fi/wp-content/uploads/2017/09/MSNY-opaskirja_29_9_17.pdf)

**Setas material** behandlar ungdomar och sexualitet ur olika infallsvinklar.

<https://seta.fi/palvelut/materiaalitilaus/>

**Stop väkivallalle kouluissa ja päiväkoteissa** Förfarande för att anmäla våld i skolor och på daghem (bl.a. blanketter för anmälan) som har utvecklats i samarbete mellan Arbetshälsoinstitutet och olika organisationer

<https://www.julkari.fi/handle/10024/131467>

**Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos - Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen** är Institutet för hälsa och välfärds handbok för att undersöka hälsan, säkerheten och välbefinnandet inom studiegemenskapen och studiemiljön.

<http://www.julkari.fi/handle/10024/126936>

**Turvataitoja nuorille - Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn** är Institutet för hälsa och välfärds handbok om säkerhetsfostran.

<http://www.julkari.fi/handle/10024/90817>

**Väestöliiton nuorten verkkosivusto:** Information för unga om sexuell hälsa, sexualitet och säkerhetsfärdigheter.

<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/>

**Väestöliiton verkkosivusto** Information om sexualitet.

<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/turvallisuus/media/>

## YTTERLIGARE MATERIAL TILL STÖD FÖR ATT GÖRA UPP JÄMSTÄLLDHETS- OCH LIKABEHANDLINGSPLANERNA

**En bättre skola för alla** -material för jämställdhets- och likabehandlingsarbetet i skolor och läroanstalter.

<https://www.edellakavija.fi/web/sv/en-bättre-skola-for-alla> och

<https://www.edellakavija.fi/web/sv/tematiska-handbocker-och-material>

**Jämställdhetsombudsmannens anvisningar för att göra upp jämställdhetsplanen.**

<https://www.edellakavija.fi/web/sv/overvakningen-av-jamstalldhetslagen>

**Jämställdhetsarbete är en kunskapsfråga. Guide för främjande av jämställdheten i den grundläggande utbildningen.** är Utbildningsstyrelsens guide för att stödja arbetet med att göra upp jämställdhetsplanen i skolorna.

Utbildningsstyrelsen: Guider och handböcker 2015:5.

<https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/jamstalldhetsarbete-ar-en-kunskapsfraga>

**Diskrimineringsombudsmannens anvisningar för likabehandlingsplanering i skolorna.**

<https://syrjinta.fi/sv/publikationer>

### FINSKSPRÅKIGT MATERIAL

**Koulu vailla vertaa!** innehåller anvisningar för arbetet med likabehandlingsplanen som process i skolorna. Guiden har utarbetats av Rauhankasvatusinstituutti.

<http://rauhankasvatus.fi/koulu-vailla-vertaa/>

**Mukana!** Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Guider och handböcker 2019:4a. Utbildningsstyrelsen.

[https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/mukana\\_tasa-arvo\\_ja\\_yhdenvertaisuustyoy\\_toisella\\_asteella.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/mukana_tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuustyoy_toisella_asteella.pdf)

## YTTERLIGARE MATERIAL TILL FÖRÄLDRARNA

**EHYT rf:s video (på finska): Sosiaalinen media ja nuoret.**

[http://www.ehyt.fi/sites/default/files/sos\\_media\\_lapset.pdf](http://www.ehyt.fi/sites/default/files/sos_media_lapset.pdf)

**Turvataidot ja lapsen keho.** Affisch om säkerhetsfärdigheter på olika språk.

[http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa\\_vanhemmille/pienten\\_lasten\\_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/tulosta-juliste-turvataidoista/](http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/tulosta-juliste-turvataidoista/)

**Barn och sexuell hälsa.** Folkhälsan belyser ämnet ur många synvinklar.

<https://www.folkhalsan.fi/barn/professionella/sexuell-halsa/>

**Stöd barnets utveckling. Åldersenlig, barnanpassad sexualfostran.**

[http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/462e2ac8070fc36ef99a1982a02a9d6a/1525725751/application/pdf/4946046/vaestoliitto\\_A1\\_juliste\\_RU\\_verkko.pdf](http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/462e2ac8070fc36ef99a1982a02a9d6a/1525725751/application/pdf/4946046/vaestoliitto_A1_juliste_RU_verkko.pdf)

**Barn och media – en guide för uppfostrare.** Nationella audiovisuella institutets (KAVI) publikation avsedd för vårdnadshavare.

<https://kavi.fi/wp-content/uploads/2020/11/LapsetJaMedia-esite-UUSI2020-svenska-netti.pdf>

### **FINSKSPRÅKIGA LÄNKAR**

**Lapset ja media.** Mannerheims barnskyddsförbunds material till föräldrar.

<https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/lapset-ja-media/>

Online  
ISBN 978-952-13-6717-5  
ISSN 1798-8969